

TISÍCROČNÝ HLAHOL SLOVENČINY

stručná história kodifikácie slovenského jazyka

ÚVOD

STREDOVÉ POSTAVENIE SLOVENČINY

Talianský učenec **Galeotti Marcio**, ktorý pôsobil na dvore kráľa Mateja Korvína v 15. stor., zaznamenal, že slovanský jazyk je jeden, aj keď je rozčlenený na viaceré reči, pričom uviedol, že **slovenčina** je jazyk uznávaný za **matku všetkých** ostatných **slovanských jazykov**.¹ Tento názor teda **nie je výmyslom štúrovského romantizmu**, ako sa často **chybne tvrdí**, ale siaha najmenej do **15. storočia**. Tomu zodpovedá aj fakt, že všeobecná forma Slovan označovala Slováka, a určitý čas forma Slováč označovala aj Slovana všeobecne.²

Potvrďuje to aj moderná jazykoveda, ktorá preukázala, že v rámci všetkých slovanských jazykov je nápadná **stredová poloha slovenčiny**, v ktorej sa ako v priesečníku zbiehajú rôzne diferenčné znaky zo všetkých slovanských oblastí. Má **dávne prvky**, ktoré ju spájajú s južnými a východnými jazykmi, ale má aj rad osobitých prvkov, ktoré **nenájdeme** v iných slovanských jazykoch.³ Na centrálnu úlohu v slovanskom svete nás teda predurčuje nielen geografická poloha, ale i zvláštne postavenie nášho jazyka. Z tohto pohľadu potom neprekvapuje, že ako prví zo Slovanov sme dostali vlastné písmo práve my, Slováci.

SLOVEN – SLOVÁK - poznámka na margo pojmológie

Bavorský historik Aventín v 16. stor. zaznamenal, že **moravskí Sloveni** mali zo všetkých Slovanov najrozsiahlejšiu ríšu. Aj najstaršie slovenské pramene hovoria o „nesčíselnom národe“ kráľovstva Slovákov. Staroruský letopisec Nestor z 11. storočia nazýva našu krajinu „**Slovenská zem**“, v ktorej vládnu traja slovenskí panovníci **Rastislav, Svätopluk a Kocel**. Ich politika bola veľmocenská, akú si mohli dovoliť iba panovníci s veľkým územím. Hlavné sídlo krajiny ležalo na európskom **veľtoku Dunaji** tam, kde sa vlieva rieka Morava, a preto i horná časť krajiny nad Dunajom sa nazývala Morava. V niektorých prameňoch je Moravou nazývaná aj dolná časť Slovenskej zeme, známa ako **Panónia** (dnes Maďarsko) s najväčším jazerom s **výlučne** slovenským názvom „**Pleso**“ (dnes Balaton). Obyvatelia starobylej Slovenskej zeme sa v historických textoch nazývajú **Sloveni** alebo **Moravania**, pričom prvý názov je **etnický** a druhý **geografický**. Pôvodné meno slovenského národa i krajiny sa zachovalo kontinuálne až do dnešných čias ako Slovenská zem. Ženy sa dodnes nazývajú starobylým názvom **Slovenky**, iba označenie mužov sa v 15. storočí zmenilo na **Slovák**. Táto zmena však nenastala z etnického dôvodu, ale len gramatického, a to zmenou produktívnej prípony **-en** na **-ák**. V rukopise z polovice 18. storočia sa zachoval aj latinsko-slovenský slovník ako normatívna príručka používaná pri preklade Kamaldulskej biblie. V ňom je zaznamenaná aj prekladová interpretácia hesiel: *Slavicus, Slavonicus* ako *slovenský*; *Pannonia* ako *slovenská zem* a *Slavus* ako *Slovák*.⁴

Dnešné Slovensko s Moravou, ktorá sa ešte i dnes nazýva **moravským Slováckom**, je iba malá časť pôvodného historického územia. Na **Morave** sú nárečia, ktoré sa volajú slovenskými a sekundárne slováckymi, čo je len tvar vyvinutý z formy Slováč. Pôvodne sa očividne tieto nárečia volali **slovenskými**. Obyvatelia, ktorí hovoria slovácky, sami seba volajú Slováckmi, ženy Slováčkami. Hranice starého slovenského nárečia na Morave nakreslil F. Trávníček.⁵ Lokality Staré Město aj Mikulčice teda ležia na starom historickom území slovenského jazyka. Mapu rozšírenia tohto jazyka v stredoveku zakreslil už v roku 1943 jazykovedec a slavista Ján Stanislav.

¹ Krajčovič Rudolf, Žigo Pavol: Dejiny spisovnej slovenčiny. Bratislava, Univerzita Komenského 2002, s. 44.

² Ondruš Šimon: Etnické meno Slovan – Slovan - Slováč, čas. Proglas č.1, máj 1997, s.16

³ porovnaj J. Stanislav: Dejiny slovenského jazyka I. SAV, Bratislava 1967, s. 157; tiež 2. vydanie z r. 1958 s. 145-146

⁴ porovnaj Krajčovič Rudolf, Žigo Pavol: Dejiny spisovnej slovenčiny, UK, Bratislava 2002, s. 121-122

⁵ Stanislav Ján: Dejiny slovenského jazyka I. SAV, Bratislava 1958, s. 147-149

ETNICKÁ MAPA SLOVÁKOV V 9. STOROČÍ PODĽA SLAVISTU JÁNA STANISLAVA

Konštatovanie Pavla Jozefa Šafárika⁶ v 19. storočí, že na **Morave, Slovensku a v Panónii** žilo v 9. storočí **slovenské** etnikum, dokázal o sto rokov neskôr Ján Stanislav, zakladateľ modernej slavistiky, na novej vedeckej úrovni vo svojom monumentálnom diele *Slovenský juh v stredoveku*.

Už Šafárik zaznamenal, že rímski spisovatelia, počnúc od Plínia, už v 1. storočí poznali **Pleso** v Panónii. U Slovanov názov *pleso* a vo význame jazera majú **iba Slováci**. Iní Slovania ho nepoznajú.⁷ Slovákom ho prisudzuje aj ruský slavista Trubačov.⁸ Výsledkom toponimického výskumu J. Stanislava je konštatovanie, že Slováci boli kedysi veľký národ. Preto v závere píše: „Poznanie, že **Panónia bola slovenská**, má veľký vedecký, kultúrny a národný význam. Preto bude potrebné osvetliť mnohé problémy úplne novým spôsobom. Bude **treba opraviť ne jeden omyl, tradovaný v histórii i v slavistike už desaťročia**.“ Najnovšie genetické výskumy dokonca ukázali, že **Slováci patria medzi najstarobylejších** obyvateľov Európy – na svojom území žijú nepretržite viac ako **8000 rokov**.

V roku 1944 Ján Stanislav napísal: „*Sme pozostatkom veľkého národa, ktorý v 9. storočí patril medzi najväčšie slovanské národy. Novodobé Slovensko je len malým zvyškom veľkého starého Slovenska. Na väčšine jeho územia sa hovorilo stredoslovenským nárečím. Sme prastarým kultúrnym národom, z ktorého vzišla kultúra aj pre iné národy. Veľkoryso osnované kultúrne činy a politické udalosti Slovákov v 9. storočí predpokladali veľkú kultúrnu silu tohto národa a pevnú politickú moc, vojenskú organizovanosť, veľké územie i početné obyvateľstvo. Politika, ktorú robili **Rastic, Svätopluk a Kocel** bola politikou veľmocenskou. Je jasné, že bez veľkého národa a veľkého územia nemožno robiť veľmocenskú politiku. **Apoštolská misia Cyrila a Metoda u Slovákov odráža práve túto kultúrnu silu nášho národa**.*“ Toto jeho vedecky podložené poznanie vysvetľuje i dôvod, prečo sme ako **prví zo Slovanov dostali písmo práve my, Sloveni – Slováci**.

⁶ Slováč P. J. Šafárik je zakladateľ vedeckej slavistiky v 19. stor.

⁷ Šafárik P. J., *Slovanských starožitností* § 6, Oddíl dějepisný, Praha 1837, str. 37 — 57, tiež: *Ríša Veľkomoravská*, zborník zostavil Stanislav J., II. vyd. Praha 1935, s. 20

⁸ *Etnogenez i kultúra drevnejších Slavian*, Moskva, Nauka 2002, s. 298-299

PRVÁ PÍ SOMNÁ KULTÚRA SLOVÁKOV

Sám Konštantín Filozof v pojednaní o prekladoch evanjelia dokladá, že slovo *národ* (gr. *éthnos*) v slovanskom jazyku znamená **jazyk**. Jazyk je skutočne **určujúcim znakom národa**, jeho kultúry, spoločenskej **pamäti i historickej continuity**. Slováci ako pôvodní obyvatelia Panónie patrili do Rímskej ríše, čím bola zaručená ich vysoká materiálna kultúra, ale i kresťanstvo už od svojich počiatkov. V takomto prostredí sa utváral kultúrny jazyk Slovákov ešte pred príchodom byzantskej misie v 9. storočí. Z diel Klimenta Slovenského, ktoré majú vysokú štylistickú úroveň a bohatý slovník, vidieť, že už v počiatkoch svojej písomnej kultúry bola **slovenčina** vysoko **kultivovaná**. Preto bolo možné už v 9. storočí preložiť celú Bibliu do nášho jazyka na vysokej lexikálnej i štylistickej úrovni. To svedčí o tom, že starí Slováci museli už dávno predtým pestovať svoj kultúrny jazyk. Skutočný rozmach slovenského jazyka a písomnosti nastal však až vznikom prvého **slovenského písma**.

SLOVENSKÉ PÍSMENÁ

V druhej polovici 9. storočia prišli k Slovákom na žiadosť kráľa Rastislava dvaja kresťanskí vzdelanci zo Solúna. Biskup **Konštantín Filozof**, zvaný **Cyriľ**⁹ bol najväčší vzdelanec svojich čias, mystik, apoštol a prvý učiteľ Slovákov v 9. storočí, tvorca prvej slovenskej a zároveň slovanskej abecedy. A jeho brat **Metod**¹⁰, tvorca prvých slovenských právnych kníh v 9. storočí.

Abeceda, ktorú nám doniesli, bola úplne novým originálnym písmom. Spočiatku ju nazývali jednoducho „**slovenské písmená**“, pretože bola vytvorená pre slovenský národ. Názov **hlaholika** (*glagolica*) nadobudla abeceda, až keď sa dostala na územie Chorvátska, a to z názvu štvrtého písmena *G* – **glagol** –, čo znamená *hovorit'* aj *ohlasovať*. Chorváti ňou zapisovali predovšetkým posvätné knihy, ktorými ohlasovali kresťanstvo.

V **Blatnobre**, sídle slovenských kniežat Pribinu a Kocel'a (dnes Zalavár v Maďarsku), sa našiel hlinený črep z **9. storočia**, na ktorom je hlaholský nápis. Po prvýkrát môžeme vidieť, ako skutočne vyzeralo **písmo, ktoré vytvoril Konštantín Filozof**. Bolo dôsledne symetrické a potvrdzuje predpokladané konštrukčné prvky písma – kruh, trojuholník a kríž. Je to najstarší typ hlaholiky priamo z čias pôsobenia bratov zo Solúna u Slovákov, a preto tento typ písma môžeme, ako pôvodný, nazývať **slovenská hlaholika**.

Hlaholské písmo vzbudzuje obdiv vedcov tým, že vystihuje všetky **osobitosti slovanského jazyka**. Je to **originálny grafický systém** pozostávajúci z **38 znakov**, zvukovo presne zachytávajúci všetky slovanské hlásky. Z fonologického hľadiska prevyšuje gréčtinu i latinčinu.

Ako zaznamenáva najstarší slovanský spis *O písmenách*, Sloveni – Slováci sprvoti iba zárezmi na drevených rovášoch si zaznačovali a črtali svoje záznamy. Nemali vlastné písmená, ktoré by dokázali presne vyjadriť a zaznamenať ich reč. Lebo hoci poznali grécke i latinské písmo, slovenský jazyk bol foneticky bohatší o jotované hlásky **d', č, l, ň, š, t', ž** a pod., ale tiež nosovky a tvrdý znak. Preto nebolo možné dobre zapísať ich reč ani gréckym ani latinským písmom. Tak tomu bolo až do vzniku hlaholiky, ktorej dokonalosť spočívala v dôslednom uplatnení zásady čo hláska (fonéma) – to písmeno (graféma).

Vznik prvých slovenských písmen je **presne datovaný** do roku **863** po Kr., lebo podľa očitých svedkov vznikli naraz a za veľmi krátky čas. To je jeden z **unikátov** tejto abecedy, pretože pri väčšine známych abecied trvalo mnohé stáročia, kým sa vykryštalizovala ich podoba. Okrem toho sa hlaholika od nich odlišuje nielen tvarom, ale predovšetkým svojou kresťanskou symbolikou. Väčšina písmen hlaholiky je utvorená z troch základných znakov, sprítomňujúcich tri najdôležitejšie symboly kresťanstva – **kríž, kruh a trojuholník**. Forma hlaholských písmen, na rozdiel od neskoršej cyriliky, grafickou jednotou vynikala. Je preto nesporné, že hlaholika tvorí jednotný, **ucelený systém**, vnútorne kompaktnější ako cyrilika.

V princípe **fonéma = graféma** spočíva originalita Konštantína Filozofa, lebo práve v tejto otázke nemohol použiť ako predlohu grécke písmo, ktoré takúto zásadu nepozná.¹¹ Neskôr aj cyrilika prevzala túto základnú myšlienku slovenského písma, **čo hláska - to litera**, iba s tým rozdielom, že nahradila hlaholské písmená gréckou majuskulou za foneticky rovnoznačné hlásky. Iba typicky

⁹ Biskup Konštantín Filozof (827-869) – pochádzal zo Solúna. Krátko pred smrťou sa stal mníchom a prijal rehoľné meno Cyril.

¹⁰ Biskup Metod (815-885) – najstarší brat Konštantína Filozofa, apoštol, učiteľ a prvý arcibiskup Slovákov

¹¹ Mareš F. V.: Cyrilometodějská tradice a slavistika, Torst, Praha 2000 s. 61

slovanské hlásky boli prevzaté z foneticky dokonale zostavených grafém hlaholiky. **Cyrilika** bola v podstate hlaholika „preoblečená do gréckej formy“, lebo zachovala všetky základné idey a výhody Konštantínovej hlaholiky, ktoré boli iba prenesené do tejto druhej slovanskej abecedy.¹²

V tejto **dokonalosti slovanských abecied žije veľkosť Konštantínovej myšlienky dodnes**. Dokonca i latinka so slovenskou diakritikou dodržiava tento princíp, až na pár výnimiek (ch a dz). Princíp fonéma = graféma ustanovuje aj **Bernolák** vo svojej kodifikačnej príručke *Dissertatio*, kde určuje aj kodifikačné princípy vzťahu formy a výslovnosti grafém. Ako východisko určuje **totožnosť grafém a zvuku**.¹³

Konštantín Filozof svojou unikátnou abecedou, ktorá obsahuje viacvýznamové roviny, osobitne poznačili vývoj slovenského jazyka **svojbytným národným a kresťanským duchom**. Práve tento duchovný odkaz vtláčil **trvalú pečať** slovenskej kultúre aj keď bola u nás hlaholika násilne odstránená a nahradilo ju latinské písmo.

NAJSTARŠIA UNIVERZITA SLOVÁKOV

V 9. storočí bolo ako **podstatná súčasť cyrilo-metodskej misie** založené prvé slovenské **školo**. Tým fakticky započalo aj epochálne dielo sv. Cyrila a Metoda pre všetkých Slovanov. Po príchode byzantskej misie k Slovákom dal v roku 864 kráľ Rastislav postaviť kostol, pri ktorom zriadil **prvú akadémiu** s vyučovaním **v živom jazyku slovenského národa**. Na jej čele stál byzantský vzdelanec Konštantín Filozof, ktorý stelesňoval vrchol intelektuálneho i duchovného poznania svojej doby. Jeho osobnosť bola zárukou vysokej vzdelanostnej úrovne školy, ktorú založil na princípoch najstaršej kresťanskej univerzity v Konštantínopole.

Prvá slovenská akadémia sa napriek svojmu krátkemu trvaniu vďaka veľkej osobnosti Konštantína Cyrila zaradila medzi popredné európske vzdelávacie strediská a stala sa **kolískou celého slovanského písomníctva**.

Staroslovenčinu¹⁴, jazyk Slovákov v 9. stor., do liturgického, kultúrneho a administratívneho používania **u Slovákov** uviedli svätí **Cyril a Metod**. Najlepšie sa odráža v diele slovenského cyrilo-metodského učeníka Klimenta Slovenského, ktoré navyše patrí medzi pamiatky veľkej umeleckej hodnoty. Literárny jazyk Klimenta ukazuje na človeka vysokej kultúry. V *Pochvalách* sám Kliment označuje národ, z ktorého pochádza – od "*Slovenov pri Dunaji*". V jeho jazyku sú výrazné črty známe dnes **v strednej slovenčine**, ako napríklad typicky slovenská prítakávajúca častica "**hej**" (pôv. "ej"), ktoré odrážajú obraz pisárovho jazyka. V prípade Klimenta Slovenského hovoria o jazyku starej slovenčiny.¹⁵

V každej inej **slovanskej krajine**, do ktorej sa neskôr staroslovenčina cez **liturgické texty** dostala, nadobudla **črty miestneho jazyka**, a preto od **11. – 12. stor.** už o nej hovoríme ako o tzv. **cirkevnej slovančine**.

PRVÝ KULTÚRNY JAZYK SLOVÁKOV

So vznikom písma úzko súvisí aj spisovný jazyk. **Prvým osnovateľom** kultúrneho jazyka Slovákov bol **Konštantín Filozof**. Pápeži Hadrián II. v roku **869** a Ján VIII. v r. **880** potvrdili právo starých Slovákov používať staroslovenčinu ako bohoslužobný jazyk. Popri gréčtine, hebrejčine a latinčine sa štvrtým liturgickým jazykom vtedajšej Európy stala slovenčina. Vďaka tomu sa Slováci už v 9. storočí zaradili na vrchol kultúrneho sveta Európy.

¹² porovnaj Tkadlčík V.: *Le Moine Chrabr et l'origine de l'écriture slave*, Byzantinoslavica XXV/1 Praha 1964, preklad z fr. M. Slaninka

¹³ Krajčovič Rudolf, Žigo Pavol: *Dejiny spisovnej slovenčiny*. Bratislava, Univerzita Komenského 2002, s. 136.

¹⁴ Vatroslav Oblak aj A. V. Isačenko hovoria o slovenčine ako o základe jazyka v pôvodných cyrilo-metodských písomnostiach. Podobne aj V. Oblak. In Stanislav Ján: *Dejiny slovenského jazyka I*. SAV, Bratislava 1958, s. 192 a 220

¹⁵ Ján Stanislav píše: „V Jakubovom Protoevanjeliu chorvátsko-hlaholskej redakcie je prítakávajúca častica **ei** čiže **hej**, ktorá sa nachádza aj na iných miestach a pochádza zo **starej slovenčiny**.“ „V Živote Metodovom IX. kap. je: „*reče on (Metod): Ei, vладыko...*“ Aj v Nikodémovom evanjeliu (Vaillant Paríž 1968) je „ei“, tak isto aj vo Svätoemerámskej modlitbe Euchológia Sinajského: **Ei**, Bože. *Rači mi pomôžti*.“ Tento text je bezpečne z Veľkej Moravy. **Ei** v tejto funkcii použil Kliment Slovenský. „...*po ubijeníi vbvrští vb geonu, ei togo uboíte se* (Kliment Ochridski, *Sbbrani sčinenja I,99*).. **Ei** sa nachádza aj v Mat 21,16 v Mariánskom, Zografskom evanjeliáry a Sav. aj v Poučení na Kvetnú nedeľu od Klimenta (*tamže* 594). Tiež v texte Luk 12,6 v Asseman, Zograf. aj Mariánskom evanjeliáry.“ Stanislav Ján: *Starosloviensky jazyk 1*, SPN, Bratislava 1978, s. 177 a 214

Bulou pápeža Hadriána z r. **869** bola legalizovaná naša kultúrna i štátna suverenita. Týmto právnym aktom medzinárodného dosahu bol predovšetkým **uzákonený** slovenský jazyk, a to najvyššou morálnou autoritou európskeho spoločenstva.

Preto možno hovoriť, že **prvá kodifikácia slovenského jazyka** sa uskutočnila už v **9. storočí**, keď bol po prvý krát vytvorený a uznaný na medzinárodnej úrovni literárny jazyk slovenského národa. Dostatočnou previerkou tejto kodifikácie bol úplný preklad Svätého písma, ktorý máme doložený v písomných prameňoch z 9. storočia, predovšetkým v Živote Metodovom.

Prvým kodifikátorom bol **Konštantín Filozof**, ktorý stál na čele tohto diania. No pramene zaznamenávajú, že mu v tom pomáhal aj jeho brat **Metod** a ich slovenskí spolupracovníci **Gorazd, Kliment, Naum, Angelár a Sáva**. Týmto prvým slovenským spisovným jazykom písala celá jedna generácia. Jeho hmatateľným dokladom sú najstaršie slovenské literárne pamiatky: veľkolepý hymnus *Proglas*, *Život Konštantína*, *Život Metoda*, krásne poetické skladby *Pamäť a Pochvala Cyrilovi Filozofovi* a *Pochvalné Slovo Cyrilovi i Metodovi od biskupa Klimenta Slovenského* a viaceré panegyrické texty. A okrem právnických textov aj apologetický spis *O písmeňach mnícha Chrabra*.

Hoci po zániku Svätoplukovej ríše bola zničená aj hlaholská písomná kultúra Slovákov, slovenčina sa naďalej kultivovala v ľudovom prostredí tvorbou piesní, rozprávok, legiend a podobne, niekedy i v prostredí domácej nižšej a strednej šľachty. Používanie slovenčiny v **13. stor.** máme potvrdené priamo z Ríma. Pápež Inocent IV. vydal v r. 1243 bulu, ktorou s odvolaním sa na Hadriána II. potvrdil **platnosť staroslovenského liturgického jazyka**.¹⁶

KODIFIKÁCIE MODERNEJ SLOVENČINY

Je nepochybné, že **úplne prvým tvorcom spisovného jazyka Slovákov bol Konštantín Filozof v 9. storočí**. V podstate možno hovoriť o **kodifikácii starej slovenčiny**. Keďže všetky nasledujúce kodifikácie sa udiali bez mála 1000 rokov po tejto prvej, je adekvátne hovoriť o nich ako o **kodifikáciách modernej slovenčiny**.

Ďalšími pokračovateľmi vo filologickom úsilí Konštantína Filozofa boli Vavrinec Benedikt z Nedožier, Matej Bel, R. Hadbávny a kamaldulský mníš, jezuiti Trnavskej univerzity, Anton Bernolák a jeho odborní spolupracovníci, Ľudovít Štúr, J. M. Hurban a ich družina, Martin Hattala, Andrej Radlinský, Samo Cambel a mnohí ďalší.

Pre vývin kultivovanej predspisovnej slovenčiny z polovice 18. storočia si osobitú pozornosť zaslúži **významný kodifikačný pokus** kamaldulských mníchov skoncipovaný v kodifikačných pravidlách *Kamaldulského slovníka* z roku **1763**, no najmä realizovaných v preklade tzv. Kamaldulskej biblie. Nebola to však ucelená jazyková kodifikácia.

V pozadí kodifikácie novodobého slovenského jazyka stáli nové myšlienkové prúdy európskeho osvietenectva, filozofický racionalizmus, národobrodenecké idey aj počiatky násilnej maďarizácie. Snahy o kultúrne i politické **zjednotenie národa** vyústili v oblasti jazyka do **novej spisovnej normy**. Nový spisovný jazyk odstránil rozdiely medzi normami písaného jazyka staršej epochy a normou kultúrnej a hovorenej reči.

Druhým tvorcom spisovnej slovenčiny a **prvým kodifikátorom moderného slovenského jazyka** sa stal v 18. stor. **Anton Bernolák**, katolícky kňaz a jezuita. Kodifikácia Antona Bernoláka z roku **1787** sa vzťahovala na **všetky roviny jazyka**, grafickú, pravopisnú i lexikálnu. Jazykovou bázou nového spisovného jazyka, bernolákovčiny, bola **kultúrna západoslovenčina** trnavského typu¹⁷ s výraznými **črtami kultúrnej stredoslovenčiny**.

Kultúrna západoslovenčina bola jazykom vzdelancov a mala za sebou už niekoľko storočí kultivačného vývoja. Bernolákov jazykovedné dielo znamenalo pre slovenský národ kvalitatívny krok vpred, pretože viedlo k národnému sebauvedomeniu a k zavŕšeniu tvorby vlastného spisovného jazyka a literatúry.

Vytvorenie tretieho spisovného jazyka Slovákov nastalo 50 rokov po zavedení bernolákovčiny v 19. storočí. **Tretím** tvorcom spisovnej slovenčiny a **druhým kodifikátorom moderného slovenského jazyka** bol **Ľudovít Štúr**, ktorý prijal za spisovnú reč **živú formu stredoslovenčiny**, čo

¹⁶ ĐURICA, Milan, S. Sv. *Konštantín a Metod, dielo a dedičstvo u Slovákov*. Bratislava : LÚČ, 2013, s.8

¹⁷ Trnava bola významným univerzitným centrom so slovenským charakterom, sídlom vikariátu, škôl a sídlom ostrihmského arcibiskupstva.

zdôvodnil v diele *Nárečja slovenskuo a potreba písanja v tomto nárečí* (1846). Kodifikačné pravidlá novej spisovnej reči podal v spise *Náuka reči slovenskej* v r. 1846.

O uvedení novej spisovnej slovenčiny do života rozhodol Ľudovít Štúr najskôr v úzkom kruhu. Samo Bohdan Hroboň si k tomuto dňu zapísal veľavravnú poznámku: „*Deň vzkriesenia slovenčiny 14. februára 1843 medzi 3. a 5. popoludní.*“ No definitívne rozhodnutie pre uzákonenie stredoslovenčiny ako spisovného jazyka prišlo až po stretnutí Ľ. Štúra s M. M. Hodžom a J. M. Hurbanom v Hlbokom a po následnom odobrení ich úsilia Jánom Hollým v júli **1843**. Po **dohode katolíckych a evanjelických intelektuálov** na zasadnutí Tatrína 10. augusta **1847** v Čachticiach už nič nestálo Štúrovej slovenčine v ceste a po **Hattalovej úprave** z roku **1851** ju v podstate používame dodnes.

ISKRA SLOVENSKEJ NÁRODNEJ PROGRAMOVOSTI

Keď sa mladí Slováci - **Štúr, Hurban a Hodža** r. **1843** rozhodli pre novú kodifikáciu spisovného jazyka Slovákov, bolo potrebné pre túto reformu získať aj druhú generáciu stúpcov **berňolákovskej** normy, ktorá sa používala už **pol storočia**. V nej katolícky kňaz **Ján Hollý** vytvoril **monumentálne literárne dielo**. Jeho básnický génus formu antického verša utvoril **klasické dielo**. Pre mohutný epický sloh a pôvodnú básnickú tvorbu z minulosti Slovákov je nazývaný aj **slovenský Homér**. Preto štúrovci s ideou nového spisovného jazyka, navštívili 17. júla **1843** na Dobrej Vode, tohto nášho velikána, aby prijali jeho **požehnanie a súhlas**. Zo strany Jána Hollého išlo o veľkú osobnú obeť, pretože svojim súhlasom sa vzdával svojho celoživotného diela, ktoré sa tak vo svojej berňolákovskej forme stalo pre ďalšie generácie naddho odcudzené.

Ideový obzor slovenského národného programu, ako ho zhodnotil Anton Augustín Baník, stanovili zakladatelia: **Berňolák** (od *Dizertácie* r. 1787), **Hollý** (od *Svatopluka* roku 1833) a **Štúr** (od "vzkriesenia slovenčiny" 1843), tým, že slovenskú národnú tradíciu s trvalou platnosťou **nadviazali na časy Cyrila a Metoda**. Najmä pri posudzovaní ideovej genézy štúrovstva treba zdôrazniť, že to bol skrz-naskrz od **staroslovenského Devína** sa odvíjajúci "myšlienkový **svet Hollého**, ktorý geniálnou intuíciou básnického videnia, živelnou silou svojej pravdivosti a hrdinskou vierou v budúcnosť národa strhnúť mládež slovenskú na dejinne skutočnú pôdu slovenskej zeme, **navždy určil programové smernice** národného vývoja Slovákov. Hollý vychádza ideovo priamo z Berňoláka a Štúr sa pokrstil slovenskonárodne v živých vodách Hollého účinkovania, i sú oni akoby traja ľudia a jeden človek, úlohou ktorých bolo z kremeňa slovensky svojských hodnôt ocieľkou slovenského povedomia vylúdiť **činnorodú iskru slovenskej národnej programovosti**."¹⁸

ŠTÚROVA KODIFIKÁCIA

Verejnou deklaráciou nového spisovného jazyka bolo zasadnutie spolku Tatrín v Liptovskom Mikuláši r. **1844**. Systematicky sa štúrovská norma jazyka ujala v *Slovenských národných novinách* od r. **1845** a v ďalších dielach od r. **1846**, ako boli Sládkovičova *Marína*, Štúrovo *Nárečja slovenskuo* a *Náuka reči slovenskej* Hodžovo *Dobruo slovo Slovákom súcim na slovo* a iné. V štúrovej slovenčine zložil tiež Janko Matúška hymnickú pieseň *Nad Tatrou sa blýska*, ktorá je dnes štátnou **hymnou** Slovenska.¹⁹

Na zasadnutí Tatrína v auguste **1847** sa katolícki a evanjelickí vzdelanci dohodli na Hodžovej a Hattalovej úprave Štúrovej slovenčiny, ktorú bolo potrebné uviesť do praktického života vypracovaním novej normy spisovnej slovenčiny. Na stretnutí predstaviteľov **berňolákovcov a štúrovcov** v Bratislave, reprezentovaných Ľ. Štúrom, J. M. Hurbanom, M. M. Hodžom, J. Palárikom, A. Radlinským a Š. Závodníkom, sa dohodli na jazykovednej úprave novej spisovnej slovenčiny. **Prípravou základnej normatívnej príručky poverili** z mladšej generácie berňolákovcov jazykovedca **Martina Hattalu**. V r. 1852 vyšla *Krátka mluvnica slovenská* - prvá kolektívne schválená príručka spisovného jazyka, ktorou sa uskutočnila tzv. **hodžovsko-hattalovská reforma**

¹⁸ porovnaj *DEVINIZMUS* čas. *Budúcnosť*, 1928, č. 3, s. 105-118 In: Baník Anton A. Na dejinnej križovatke, MS Martin 2010, s. 274; Obsirne zdôvodnenie tejto tézy vo *Vatre*, roč. IV, 1924, č. 1 - 5 pod názvom "Ján Hollý a slovenské národné obrodenie"

¹⁹ Ferdinand Šteliar: Slovenskije národnije novini a ich význam pre spisovnú slovenčinu čas. *Slovenská reč*, ročník 41 - 1976 č. 2, s. 65-71

štúrovskej slovenčiny. Hattala v nej **dokázal zjednotiť** dve základné verzie spisovnej slovenčiny – **bernoľákovčinu a štúrovčinu**.

GÉNIUS NÁRODA UKÁZAL CESTU

V časoch A. Bernoláka sa naplnili všetky podstatné podmienky pre vznik kodifikácie slovenčiny. A to obsiahla tvorba slovenských vzdelancov v jazyku, ktorý bol pestovaný, cibrený, kultivovaný generáciami slovenských vzdelancov. Bola to **slovenčina slovenských vzdelancov**. A to napriek tomu, že sám Anton **Bernolák** konštatuje, že tá správna slovenčina je **stredná slovenčina**, na čo poukazuje už pred ním aj Matej **Bel** a po nich aj Pavol Jozef **Šafárik**.²⁰

Nadväzná štúrovská kodifikácia znamená iba modifikáciu formy vo svojej podstate rovnakého reprezentanta slovenskej identity. Ako píše Štúr vo svojej *Náuke reči slovenskej*: *"Ku kroku tomuto ma iste veľmi pohl i príklad bratov našich katolíckych (bernoľákovcov), ktorí sa už oddávna k našej slovenčine prihlásili. ... **Krok náš je len toho dovŕšenie a doplnenie.**"* A na inom mieste vysvetľuje, že bernoľákovci urobili správny krok, keď za základ spisovného jazyka Slovákov použili kultúrnu západoslovenčinu: *"... čo sa stalo potrebným behom vecí, lebo krok k samému čistému nárečiu slovenskému bol by sa veľkým odskočením od dovtedajšieho spisovného vo vážnosti stojaceho jazyka pozdával. ... Týmto ale mužom patrí zásluha tá, že nám **most k opravdivému životu nášmu v jeho vlastnej forme pripravili.**"*

Za základ svojej kodifikácie si L. Štúr vzal tú najpravdivejšiu a zároveň najrozšírenejšiu a pre Slovákov najreprezentatívnejšiu slovenčinu: *"Najčistejšie a najvernejšie je toto nárečie zadržané tam, kde bolo najlepšie ukryté, v hlbine Tatier ... Keď sa ale nárečie naše malo na spisovné povýšiť, muselo sa ono vziať v svojej **čistote a pôvodnosti**, a také je nárečie hore spomenuté.... je k tomu najpríhodnejšie nie len preto, že má plné, okrúhle plnovýrazné mnohovýznamové formy, ale aj že je medzi Slovákami **najrozšírenejšia**... Najčistejšie a najpeknejšie po slovensky hovorí sa **vnútri v samých Tatrách**, v striedku ich najzavrenejšom: v Liptove, Orave, Turci, v hornom Trenčíne, v hornej Nitre, Zvolene, Tekove, Honte, Novohrade a aj vo veľkej časti Gemera."*²¹

Objektívnosť tvrdenia o *"čistote a pôvodnosti"* stredoslovenského nárečia potvrdila v 20. stor. i **moderná jazykoveda** a tým dokázala správnosť výberu stredoslovenčiny za spisovný jazyk Slovákov. Ján **Stanislav** vo svojom diele *Slovenský juh v stredoveku*, v ktorom uplatnil svoje široké znalosti historického vývinu slovenčiny v konfrontácii s vývinom slovanských jazykov, vedecky preukázal, že **Slováci** boli kedysi veľký národ rozprestierajúci sa v celom Karpatskom oblúku a na väčšine Dunajskej kotliny. Na záver dodáva: *„Na väčšine starého Slovenska sa hovorilo **stredoslovenským nárečím**. Je teda celkom správne, keď v novšom období sa práve toto nárečie stalo spojivom všetkých Slovákov. **Génius národa ukázal tú pravú cestu.**"*²²

Ján Stanislav svojimi výskumami dosvedčuje kontinuitu Slovenov-Slovákov vo svojej vlasti. Pričom letopisec Nestor z 11. stor. v *Povesti vremennych let* označil **Slovákov za prapôvodných Slovanov**. V 20. stor. to potvrdzuje i *Stredodunajská koncepcia slovanskej pravlasti* významného ruského lingvistu O. N. **Trubačova**²³, v ktorej dospel k záveru, že pôvodný sídelný areál (Pra)Slovanov je stredný Dunaj a jemu prilahlé územia. Takýto náhľad mali aj štúrovci a jasne ho vyjadril aj sám Ľudovít Štúr, pričom správne považuje slovenčinu za stred slovanských jazykov:

*"Medzi spomenutými nárečiami slovanskými zaujíma nárečie naše slovenské **znamenné miesto**, nielen pre hore vyššie spomenuté pekné vlastnosti, ktorými sa vyznačuje, ale aj z mnohých druhých príčin. Ako kmeň náš je v **striedku** medzi druhými kmeňmi našimi **usadený pod stokrídlatými Tatrami**, dávnym hradom a **prvosedaliskami Slovanov v Európe**, tak aj **nárečie naše je v striedku** medzi všetkými druhými nárečiami slovanskými i môže sa predstaviť ako kľbko, z ktorého nitky na všetky druhé strany nášho národa sa rozťahujú. Preto nárečie naše je ku všetkým tak blízko a jako prechod od jedného rodu nárečí k druhému. Čo je v týchto dvoch radoch nárečí slovanských, severozápadnom a juhovýchodnom, rozhodené, z toho mnoho sa spojené nachádza v nárečí našom, a práve mnoho z toho, čo každý rad má osobitného, ukazuje sa v slovenčine. Dá o tom **svedectvo***

²⁰ Ján Doruľa: Bernolákovská kodifikácia ako výsledok slovenského jazykovo historického vývinu. Slavica Slovaca, roč. 43/1. Slavistický ústav J. Stanislava, SAV 2008, s. 3 – 9.

²¹ Štúr Ľudovít: *Nauka reči slovenskej*, Veda vyd. SAV, Bratislava 2006, s. 8

²² Stanislav, Ján: *Slovenský juh v stredoveku* I. Martin, Matica slovenská 1948, s. 17.

²³ Oleg Nikolajevič Trubačov (1930-2002) vo svojom diele: *Etnogenez i kultúra drevnejšich Slavian*, Moskva, Nauka 2002

gramatika naša. Druhé nárečia naše ľahko sa naučiť, je dobrý spôsob najprv naučiť sa nárečie naše. *Stadial'to sa vidí veľká dôležitosť nárečia nášho i potreba vystavenia jeho dokonalého vo spisoch.*"²⁴

Hoci Štúr zdôrazňuje plnozvučnosť a mnohovýznamovosť i milohlasnosť stredoslovenčiny, v hovorovej reči odporúča používať všetky nárečia na Slovensku, lebo ich vníma ako bohatstvo slovenského jazyka. Ako vidieť, Ľudovít Štúr si jasne uvedomoval jednotu slovenského jazyka, ktorú tvoria všetky jeho nárečové formy, nielen stredoslovenské. **Spisovná slovenčina** si v hláskosloví a tvarosloví mala zachovávať **stredoslovenskú formu**, no v iných jazykových rovinách sa mala ustavične dopĺňať a **obohacovať zo všetkých slovenských nárečí**.²⁵

V otázke pohľadu na spisovný jazyk, Štúr vysoko vyzdvihuje prednosti a hodnoty ľudového jazyka, najmä jeho "zavarovanosť" a zachovanosť pôvodných starobyklých foriem. Lebo ľud možno prebúdzat' a viesť k vyššiemu životu len takým jazykom, ktorému on najlepšie rozumie. Hoci sa na strednom Slovensku neutvorilo pre Slovákov a ich jazyk také významné kultúrne centrum, akým zhruba do konca 18. stor. bola Trnava, kultivácia slovenského jazyka na stredoslovenskom základe prebiehala v desiatkach väčších aj menších hospodárskych a kultúrnych stredísk. Môžeme ju sledovať v impozantnom množstve písomností administratívno-právneho charakteru, v menšom rozsahu aj v náboženskej literatúre. Aj táto situácia v jazykovej oblasti rozhodujúcim spôsobom prispela k **berňolákovsko-štúrovskému dorozumeniu**, keď sa obidve strany bez nejakých osobitne závažných ťažkostí dohodli na spoločnom kompromise.

Ľudovít Štúr a Jozef M. Hurban, ktorí výslovne a bezvýhradne uznávajú Bernolákovo prvenstvo a nehynúce zásluhy o spisovnú slovenčinu, podčiarkujú, že ich krok znamená dokončenie, definitívne **dotiahnutie Bernolákovho kroku**. Lebo, ako výslovne hovorí Ľ. Štúr, Bernolákova kodifikácia bola **nevyhnutným medzičlánkom** slovenského historického a jazykovo-kultúrneho vývinu.

Dnešná spisovná slovenčina sa právom nazýva **štúrovská**. Aj po kompromise s berňolákovcami a po ďalších úpravách i prirodzenom vývine si zachovala v hláskosloví a tvarosloví svoj v podstate stredoslovenský charakter, čo tvorí najzávažnejší znak celoslovenskej, všetkým Slovákom spoločnej spisovnej slovenčiny. Hoci opäť v duchu Štúrovho chápania **jednoty slovenského jazyka**, ktoré dnešná jazykoveda potvrdzuje ako objektívne, sa na vývoji spisovnej slovenčiny zúčastňujú všetky slovenské nárečia.²⁶

Na tieto hlavné piliere Štúrovho chápania spisovného jazyka nadväzovali ďalší upravovatelia spisovnej slovenčiny (S. Cambel, J. Ružička). Uplatňovanie týchto **Štúrových zásad** patrilo vždy medzi hlavné nástroje efektívneho boja proti opakovaným pokusom o deštrukciu spisovnej slovenčiny.²⁷

BIBLIA - SKÚŠKA VYSPELOSTI JAZYKA

Previerkou kodifikácie jazyka je úplny preklad Svätého písma, preto aj jednotlivé preklady Biblie nám mapujú historickú cestu vývinu nášho jazyka. Sú skúškou vyspelosti i kultúrnej úrovne jazyka a výrazným svedectvom vysokej duchovnej kultúry národa, v ktorom také náročné pretlmočenie Svätého Písma do vlastného jazyka mohlo vzniknúť. Takouto skúškou úspešne prešiel **slovenský jazyk už v 9. storočí**. Historicky úplne **prvý** kompletný **preklad Biblie** z gréčtiny do vtedajšej slovenčiny bol urobený Konštantínom Filozofom a Metodom. Hovorí o ňom spoľahlivé písomné pramene. Zapísaný bol **hlaholikou v staroslovenskom jazyku** v rokoch **863 - 884**. Prvopis sa nám však nezachoval. Pravdepodobne bol zničený v čase totálnej likvidácie staroslovenskej hlaholskej univerzity na Devíne a celého cyrilo-metodského diela u Slovákov. Hoci sa originál nezachoval, jeho neskoršie čiastočné odpisy dokladajú, že bol urobený na vysokej intelektuálnej, teologickej a jazykovej úrovni plne porovnateľnej s klasickými prekladmi, ba v istom ohľade ich aj prevýšil.²⁸

Ďalší, no neúplný pokus o preklad Svätého písma sa udial v 15. storočí. V Ostrihomskej knižnici sa podarilo nájsť rukopis slovenského prekladu Evanjelia podľa Jána z roku **1469**. Druhý úplný

²⁴ Štúr Ľudovít: *Náuka reči slovenskej*, Veda vyd. SAV, Bratislava 2006, s. 7

²⁵ Ján Doruľa: *Berňolákovská kodifikácia ako výsledok slovenského jazykovo historického vývinu*. Slavica Slovaca, roč. 43/1. Slavistický ústav J. Stanislava, SAV 2008, s. 7 – 8.

²⁶ Ján Doruľa: *Berňolákovská kodifikácia ako výsledok slovenského jazykovo historického vývinu*. Slavica Slovaca, roč. 43/1. Slavistický ústav J. Stanislava, SAV 2008, s. 7 – 8.

²⁷ Ján Doruľa: *Berňolákovská kodifikácia ako výsledok slovenského jazykovo historického vývinu*. Slavica Slovaca, roč. 43/1. Slavistický ústav J. Stanislava, SAV 2008, s. 3 – 9.

²⁸ Šafárik P. J., *Dejiny slovanského jazyka a literatúry všetkých nárečí*, ÚSL SAV Bratislava 1963, s. 134

preklad je známy ako **Kamaldulská biblia**. Ide o preklad do **kultúrnej západoslovenčiny** a pochádza z roku **1744 - 1760**. Je to zatiaľ najstarší doložený preklad slovenskej Biblie. Tretí preklad do **berňolákovskej** slovenčiny bol urobený v rokoch **1829 - 1832** Jurajom Palkovičom, ktorý bol vedúcou osobnosťou druhej generácie berňolákovcov. Palkovičov preklad Biblie sa stal kľúčovým dielom pre slovenských katolíkov.²⁹ Prvé Sväté písmo spracované v **štúrovsko-hattalovskej** slovenčine vyšlo až začiatkom **20. storočia**. Napriek viacerým pokusom A. Radlinského, F. Sasinka, A. Kubinu a A. Trúchleho, sa pre zložité okolnosti a I. svetovú vojnu podarilo takúto Bibliu vydať až v r. 1913 - 1926.³⁰

DEVÍN - GÉNIUS LOCI SLOVENČINY

Počiatky slovenskej vzdelanosti môžeme lokalizovať na Devín. Vo Fuldských análoch máme totiž doklad o tom, že náš panovník **Rastic** mal práve tu svoje sídlo. Byzantské základy chrámu, ktoré dodnes možno vidieť na hrade Devín, dal postaviť kráľ Rastislav priamo pre potreby hlaholskej akadémie, ktorú tu založil **Konštantín Filozof**. Na tomto mieste po prvý krát v dejinách Slovanov bolo ich slovo zapísané ich vlastnou abecedou. Preto môžeme **Devín** označiť aj za **symbol kodifikačných počiatkov slovenčiny**. Devín považoval za prvé slovanské kultúrne centrum i lingvista Oleg Nikolajevič Trubačov (1930-2002), osobnosť ruskej a svetovej slavistiky, ktorý podľa očitých svedkov, akými boli slavista Š. Ondruš či literát V. Turčány, v roku 1993 pri návšteve Devína vyslovil myšlienku o zhmotnení slovanského slova: „*Odtiaľto vzišlo svetlo pre všetkých Slovanov, lebo tu sa slovo Slovanov stalo telom!*“ a na znak úcty pobožkal devínsku zem.

Jezuita a kňaz Anton **Berňolák**, ako pokračovateľ Konštantína Filozofa, tiež započal svoje filologické dielo práve v Devíne. V jeho prvej knihe³¹, ktorú tu na fare v r. 1785 napísal, je namiesto mena autora zapísané: „*Vlasteneckí filológovia na starobyľom Devíne*“. Tým akceptovali ideu Konštantína Filozofa: „*nahé sú bez kníh všetky národy!*“, a vydali sa v jeho šľapajach, aby znovu národu vrátili jeho vlastnú gramotnosť. Božou prozreteľnosťou sa **Devín stal spojivom literárnej a národoveckej práce Antona Berňoláka s dielom Konštantína Filozofa**, ktoré začalo práve na Devíne.

Pamätným **výletom štúrovcov na Devín**, 24. apríla 1836, kde **Štúr** uchvacoval mládež slávnou a starobyľou históriou Devína, aj nasledujúca generácia Slovákov nadviazala na "*slovenských bohatierov dávnovekosti z čias slávy Rastica*". Ako symbolické nadviazanie na prvotnú kultúru **Slovákov**, všetci prijali k svojmu menu druhé, **staroslovenské meno**, ktoré aj verejne používali. Meno prijaté na "*rumoch zapadlej slávy otcov*" malo byť zároveň i heslom ich života, na pamäť toho, za čo sa "*zaväzovali žiť i mrieť*". Vyvrcholením snáh týchto mládencov sa stal **Deň vzkriesenia slovenčiny**, kedy sa Štúr a jeho najbližší uzhodli prijať nový spisovný jazyk Slovákov. A veľmi symbolický bol aj dátum - **14. február** 1843, lebo priamo súvisí s tvorcom prvej spisovnej slovenčiny **Konštantínom Filozofom**. Práve v tento deň - 14. februára 869 v Ríme Konštantín Cyril *zosnul v Pánovi*, a preto tento deň slávi celá Cirkev ako jeho sviatok.

Mgr. Elena Šubjaková

²⁹ In: Slavica Slovaca roč. 43/1, Slavistický ústav J. Stanislava SAV 2008, s. 80.

³⁰ Sväté písmo. Rím, SÚSCM 1995, s. 15.

³¹ Nova bibliotheca theologica selecta